

GEYİK BOYNUZLARININ YATIRLARDA ŞIFA İÇİN KULLANIMI

Use of the Deer Antlers to Heal in Tombs

Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU*

ÖZ

Geyiğin Türk kültüründe kutsal ve saygı duyulan bir yeri vardır. Folklorumuzda geyik, avcıları ve veli şahsiyetleri mistik bir mekâna doğru yönlendiren bir aracı ve kılavuz hayvan olarak bilinir. Kutsal olarak görülen bu hayvanın boynuzları evlerin duvarlarına, kapıların üstlerine asılır. Geyik boynuzları aynı zamanda Anadolu'nun ve diğer Türk dünyasının çeşitli yerlerindeki türbelerde de bulunmakta ve birer sağaltma aracı olarak kullanılmaktadır. Türbelerin duvarlarına asılan bu geyik boynuzlarının mahiyetini açıklayacak nitelikte türbede yatan azizlerin hayatları üzerine efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerde veliler, geyiğe binerek, geyiği koşum hayvanı gibi kullanarak ve geyiğin sütünü sağarak geyiğe hükmetmekte ve velayetlerini ispatlamaktadırlar. Bu anlatılan efsaneler geyiğin üzerine yüklenen kutsallığı da anlamlı kılmaktadır. Ayrıca bu tarz efsaneler türbelerdeki geyik boynuzlarının varlığını açıklar niteliktedir. Türbelerde yer alan geyik boynuzları, asıl simgesel anlamlarıyla hastaları iyileştirmek için kullanılmaktadır. Geyikler yılda bir defa üreme dönemlerinde boynuzlarını düşürürler ve yerine bir çatal fazlasıyla yenisini çıkarırlar. Bu nedenle geyik boynuzları “yenilenme”yi ve “ölümsüzlüğü” temsil etmektedir. Geyik boynuzlarının türbeleri ziyaret eden hastalara sürülmesi, boynuzların bu simgesel anlamı ile ilgilidir. Geyik boynuzlarının hastaya teması, boynuzlardaki bu mistik gücün hastaya aktarılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada geyik boynuzunun yatırlardaki kullanımı, geyiğin Türk kültüründeki yerine bağlı olarak ve geyik hakkında anlatılan efsanelere dayanarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler

geyik boynuzu, yadır, geyik, efsane, ölümsüzlük.

ABSTRACT

There are place of sacred and revered in Turkish culture of deer. Deer is known as a quide animal directing towards a mystical place hunters and saints. This animal's antlers known as the sacred are hung on the walls of the houses, the doors on them. Deer antlers found in tombs in various parts of Anatolia and other Turkish world, at the same time and is used as a means of medical treatment. Legend, character to explain essence of antlers hanging on the walls of tombs, are said on the lives of the saints lying in the tomb. In these legends, the saints dominate deer and prove that they are saints, deer riding, using deer suc as draft animals and milk let-down deer. It also makes sense the sanctity of installed on deer. It also explaints the existence of the antlers in tombs. The antlers in tombs are used to improve patients with its symbolic meanings, actually. Deers reduce its antlers during mating season once a year and emit a new one instead of horns more than a fork. Therefore, deer antlers represent “renewal” and “immortality”. Placing patients who visited the tombs of antlers, antlers are the symbolic meaning. The expulsion of the patients who visited the tombs of antlers, horns relates to the symbolic meaning. Patient contact with antlers provide to transfer the patient of this mystical power in antlers. This said legends is make sense the sanctity of deer. In this study, the use of deer antler in tombs are described depending on location of the deer in Turkish culture and based on the legends told about deer.

Key Words

deer antler, tomb, deer, legend, immortality.

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir/Türkiye, satileri@hotmail.com.

Giriş

Toplum hayatında yer alan pek çok kültürel değer, inanış ve uygulama, toplumun yarattığı ve kendi kültürünü yansıttığı edebiyat metinlerinde varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, insan hayatında neden inanıldığının ve neden yapıldığının bilimsel anlamda cevabı verilemeyen, ancak halk edebiyatı ürünleri tarandığında ortaya çıkarılabilen pek çok inanış ve uygulama da mevcuttur. Özellikle efsaneler, kültürümüzde yer alan pek çok inanış ve uygulamanın kökenleri konusunda bilimsel olmasa da bir açıklama ve izah bulabildiğimiz ve bu açıklamaya çoğu zaman inandığımız metinlerdir. Bu nedenle, efsaneleri kültürümüzde yer alan pek çok inanış ve uygulamanın kökenleri konusunda inceleme ve değerlendirme yapabileceğimiz anlatılar olarak da ele almakta fayda vardır.

Yatır ve türbeler, hem etraflarında pek çok inanış ve uygulamaya tanık olduğumuz hem de haklarında pek çok efsane anlatılan kutsal mekânlardır. Türk kültüründe yatır ve türbeler, dinin reddettiği ancak insanların sıklıkla ziyaret edip çeşitli nedenlere bağlı olarak dinî uygulamaların yanında büyüsel uygulamalara başvurduğu kültürel mekânlardır. Bu yatırlar etrafında yaygın olan birçok inanç ve uygulamanın kökenlerine de, yatırların kutsal sahipleri velilerin kerametlerinden oluşan efsaneler cevap verebilir. Bu açıdan özellikle Anadolu'daki birçok türbe ve yatırda bulunan ve özellikle hastalık sağaltımında kullanılan geyik boynuzlarının bu kutsal mekânlardaki varlığı, bu yatırlar hakkında anlatılan efsanelere dayanarak ele alınıp değerlendirilecektir. Bunun

yanı sıra geyik boynuzlarının yatırlardaki varlık ve işlevi, bu varlığın simgesel anlamına da dayanarak açıklanacaktır.

Geyik boynuzunun yatırlardaki varlığı ve kullanımı konusu hem yapmış olduğumuz alan araştırmasında elde ettiğimiz bilgilerden hem de saha araştırmalarının yansıdığı yazılı metinlerden yola çıkarak tespit edilmiştir. Afyonkarahisar ve Kütahya yörelerinde inceleme yaptığımız dört yatırda geyik boynuzunun hastalık sağaltımında kullanıldığı tespit edilmiş, ancak bu yatırlarda yatan velilerin geyiklerle olan ilişkisi üzerine bir efsane derlenememiştir. Yatırların, geyik boynuzu ve dolayısıyla geyiklerle olan bağlantısını ortaya koyan efsaneler başka araştırmacıların derlemelelerinin aktarıldığı yazılı kaynaklardan taranarak elde edilmiştir. Dolayısıyla bu yazıda ele alınan konu hem metin merkezli hem de bağlam merkezli bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmiştir.

Geyiğin, Türk kültüründe kutsal bir varlık olarak algılandığı bilinen bir durumdur. Geyiğe dair anlatılan ve onu kutsal bir varlık olarak anlamlandıran pek çok efsane vardır. Bu efsaneler genellikle türbeler etrafında anlatılan ve bu türbelerde yatan muhterem zatların hayatlarında geyiklere hükmedişlerini konu edinen anlatılardır. Efsanelerde veliler geyiğe dair bir takım kerametler göstermektedirler. Türbelerin önemli bir kısmında bu veli şahsiyetlerin geyiklerle münasebetinin ispatı gibi duran geyik boynuzları yer almaktadır. Yatırlardaki geyik boynuzları halk tarafından çeşitli hastalıklarda sağaltıcı bir fonksiyon üstlenmektedir. Geyiklerle veli şahsi-

yetlerin bu münasebetlerinin anlatıldığı efsaneler ve buna dayanarak geyik boynuzunun yarıtlardaki varlığı ve işlevine geçmeden önce, geyiğin Türk kültüründeki yerine değinmek uygun olacaktır.

1. Geyiğin Türk Kültüründeki Yeri

Türklerin sosyo-kültürel hayatında geyiğin yer aldığı pozisyonun iki farklı kutup hâlinde bulunduğunu görmekteyiz. Her şeyden önce tarih boyunca Sibiryâ'nın dağlık-ormanlık alanlarında ve Orta Asya'nın geniş bozkırlarında karşımıza çıkan Türklerin iktisadi hayatlarını avcılık ve hayvancılık belirlemiştir. Geçim kaynaklarını bu şekilde belirleyen coğrafya aynı zamanda onlara avlayacakları hayvanları da takdim etmiştir. Yaşadıkları coğrafyanın onlara sunduğu en önemli av hayvanının geyik olduğunu ve günümüzde de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde azalmış da olsa geyik avlandığını bilmekteyiz. Dolayısıyla Türklerin hayatında av hayvanı olarak geyik önemli bir yer teşkil etmektedir ve geyik avlamak, geyik avına çıkmak bir geçim kaynağıdır. Diğer taraftan ise reel hayatta bir av hayvanı olarak karşımıza çıkan geyiğin avlanması toplumsal inançlara göre yasaktır. Çünkü geyik kutsal bir hayvan olarak bilinir. Bu kutsal hayvanı avlamaya kalkışanlar veya avlayanlar lanetlenir ve başlarına mutlaka kötü hâller gelir. Buna dair anlatılan birçok efsaneyle de geyiği avlamanın yasak olması ve avlayanların günah işlediklerine inanılması meşru bir zemine oturmaktadır. Bu ise reel hayatın gerekleriyle ters düşen, tamamıyla farklı bir âlemin nizamını ortaya seren, ma-

nevi dünyanın, yani dini inançların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin avcılık kültüründe önemli bir yeri olan sığın-geyiğin avlanmasına getirilen yasaklar ve avlanması hâlinde avlayanların lanetlenip başlarına kötü şeyler geleceği inancı geyiğe yüklenen kutsiyetle alakalıdır. Türk kültüründe geyik gerek İslami kıssalarda gerekse velilerin hayatları hakkında anlatılan menkabelerde ve efsanelerde yer aldığı şekliyle kutsal bir varlıktır. Bu menkabe ve efsanelerde velilerin geyik donuna girmeleri, çeşitli şekillerde geyiklere hükmetmeleri, geyiklerin kişilerin Müslüman olmaları veya velayet sahibi olmalarında kılavuzluk vazifesi görmesi, geyiklerin sahipsiz ve yalnız kalmış çocukları sütleriyle beslemesi, geyik avlayanların başlarına hazin olaylar gelmesi (bk. Karadavut ve Yeşildal 2007, Yeşildal 2007), geyiğin kutsallığını meşru bir zemine oturtur. Bu konu üzerinde fikirlerini beyan eden araştırmacılar, geyiğe yüklenen kutsiyetin kökenlerinde Uzak Doğu inançlarından Budizm ve Taoizm felsefelerini görmektedirler. Bunda Buda'nın geyik donuna girdiğine dair menkıbeler etkili olmaktadır (bk. Cunbur 1982: 76-78; Ocak 1983: 156-164; Çağatay 1988: 153-175). Bunun yanı sıra geyiğin kutsallığının Şamanizm inançlarından kaynaklandığı hakkında görüşler de mevcuttur. Şamanlar da geyik donuna girmekte, geyikler şamanların kutsal ruhu olmaktadır. Ayrıca şamanların giysileri ve kullandıkları aletlerde geyiğe dair unsurlar bulunmaktadır (bk. Çoruhlu 1999: 73-77; İnan 2000: 83; Katanov 2000: 199-207; Bayat 2004: 116-118).

Avcı-göçebe bir toplum içinde

geyiğin vurulmasının günah olarak algılanmasında Türklerin bir zaman etkisi altında kaldığı ve günümüzde de bazı Türk topluluklarının hâlâ etkisi altında olduğu Budizm etkisinin varlığı açıktır. Bu Budizm'in etkisi İslamiyet'ten önce Şamanî inançların bünyesine dâhil olurken, İslamiyet'ten sonra Şamanî inançlarla birlikte yeni inançların da bünyesine dâhil edilmiştir. Ancak şu noktaya da temas etmek gerekir ki bu efsanelerde yer alan geyik motifini bütünüyle Budizm etkisine bağlamak da yanlış olacaktır. Biliyoruz ki, Türkler gittikleri veya buldukları her coğrafyada farklı sosyal ve dinî şartlarla karşılaşmışlardır. Bu şartlar içerisinde ne eski inançlarından tam anlamıyla vazgeçmişler ne de yeni dinî inançları bütünüyle kabul edip hazmetmişlerdir. Yeni tanıştıkları sosyal ve dinî hayatta her zaman yeni inançlarıyla eski inançlarını bütünleştirmişler, yeni inançları eski inançlarla çelişmediği müddetçe kabul edip uygulamışlar, aksi hâlde ise eski inançlarına uygun hâle getirmişlerdir. O hâlde herhangi bir inanın kaynağı ister Budist, Maniheist, ister Hristiyanlık ve isterse İslamî kökenli olsun, önemli olan Türk kültürü içinde yer aldığı şekil ve pozisyonudur. Geyik, bir yandan Türklerin en önemli av hayvanı olmakla birlikte bir yandan da avcılarının Müslüman veya evliyalardan olmalarına vasıta olan, bu nedenle de avlanması sakıncalı olan, avlandığı takdirde avcılarının başına çeşitli belalar musallat eden kutsal bir varlıktır. Geyiğin Türk kültüründeki yeri konusunda, Müjgan Cunbur (1982), Saadet Çağatay (1988), Zekeriya Karadavut (2007) ve Ünsal Yılmaz Yeşildal (2007)'in çalışmalarında daha ayrıntılı

tılı bilgi yer aldığından, burada aynı konuları tekrarlamaya gerek yoktur. Konunun kapsamı açısından yatırlara bağlı olarak anlatılan efsanelerde geyiğin yeri ve geyik boynuzunun bu yatırlarla ve velilerle olan bağlantısı ile hastalık sağaltımındaki rolü üzerinde durmak yerinde olacaktır.

2. Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Efsanelerde “Geyik” Motifi

Türk coğrafyasının hemen her yerinde kutsal şahsiyetlere ait türbeler bulunmakta ve türbelerde yatan muhterem zatlar hakkında efsaneler anlatılmaktadır. Bu kutsal şahsiyetler, velayet sahibi olan, hayatları boyunca, hatta öldükten sonra bile pek çok keramet gösterip insanların korkuyla karışık kendilerine saygı duymalarını sağlayan kimselerdir. Onların hayvanlarla ilgili göstermiş oldukları kerametlerine bakıldığında özellikle geyiklerin ön plana çıktığı görülür. Günümüzde Anadolu'da ve diğer Türk dünyasında geyiğe dair pek çok efsane anlatılmaktadır. Geyik Türk kültüründe önemli bir av hayvanı olmasına karşın Buda menkabeleri, şaman efsaneleri, İslami anlatmalar ve tasavvufî menkıbelerin de etkisiyle vurulması ve avlanması sakıncalı bir varlık hâlini almış, kutsallığı ile ön plana çıkmıştır. Geyiğin bu kutsallığı, göstermiş oldukları kerametlerle kutsallık arz eden velilerle olan münasebetlerinde de görülmektedir. Hatta geyiklerle olan bu münasebetlerinden dolayı Anadolu'da bazı veliler “Geyik Baba”, “Geyikli Baba” gibi isimlerle anılmaktadır (Durdu 2001: 135:136; Kalafat 2006: 227). Yatırlara dair anlatılan efsanelerde de geyik motifini yaygın bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu efsanelere göre yatırların kutsal sahip-

bir kilim bulunmakla birlikte (Düzgün 2009: 145), velinin geyik donuna girdiğine dair anlatılan efsaneyi doğrular geyik boynuzu bulunmamaktadır. Ancak, başka yatırlarda bulunan geyik boynuzları ve boynuzlarla yapılan uygulamalar, bu boynuzların varlığını ve işlevini, bu tarz efsanelerin önemini artırmaktadır. Çünkü bu efsaneler, yatırlarda bulunan geyik boynuzlarının varlığını ve ziyaretlerde değişik uygulamalara neden vasıta olduğunu açıklamaktadır.

Efsanelerdeki geyik donuna girme motifi, Buda'nın geyik donuna girmesi ya da şamanların geyik donuna girmeleri ile ilgili anlatıların, Anadolu'daki Türk-İslam kültürüne yansımış biçimi olarak yorumlanabilir. Bu tarz efsanelerde geyik donuna giren veliler, kendilerini takip edenleri zor bir durumdan kurtarırlar ya da Kaygusuz Abdal örneğinde olduğu gibi manevî bir yola davet ederler. Yani bir anlamda birer kılavuz rolündedirler.

2.2. Velilerin Geyiklere Çeşitli Şekillerde Hükmetmeleri

Türbelere bağlı olarak anlatılan efsanelerde veliler, bazen geyiklere binerek dağdan odun getirmekte, bazen geyikleri koşum hayvanı olarak kullanmakta, bazen de bu hayvanları sağarak sütünden faydalanmaktadırlar.

Geyiğe Binen Veliler

Geyiğe binerek geyiği hükmü altına alan velilerden biri Geyikli Baba (Sultan Baba, Geyikli Sultan Baba) olarak anılmaktadır. Geyikli Baba'nın türbesi Bursa'nın Gürsu bucağına bağlı Baba Sultan köyündedir. Onun hakkında anlatılan rivayetlerden birine göre, Geyikli Baba Bursa fethedilirken geyiğine binerek kâfirlerle savaşmıştır (Tanyu 2007: 210).

Geyikleri Koşum Hayvanı Olarak Kullanan Veliler

Bazı türbelere ismini veren veliler, geyiklere yük taşıma, tarla sürme gibi koşum işi yaptırırlar. Samsun'un Alaçam ilçesinde bulunan Geyikkoşan Dede, geyikleri koşum hayvanı olarak kullanan velilerden biridir. Yatırın bulunduğu mevki, sık ve büyük ağaçlarla dolu bir ormandır. Bu yatır hakkında şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Bu ormanın orta yerinde küçük bir tarlası olan bir dede, iki geyikle tarlasını çevredekilerden gizlice sürmektedir. Yine bir gün tarlada çift sürerken birileri tarafından görülür. Geyikler ürkerek dağa kaçarlar. Bugün dedenin türbesinde geyiklerin boynuzları hala durmaktadır (<http://alacam.blogcu.com/alacam-da-bir-geyik-baba/7235055>). Safranbolu'nun Öğlebeli köyünde bulunan Geyikli Dede hakkında anlatılan efsane de, Geyikkoşan Dede'de olduğu gibi dedenin neden Geyikli Dede ismiyle anıldığını açıklayan ve velinin geyiklere hükmettiğini anlatan bir içeriktedir. Buna göre, Öğlebeli köyünde "Dede" diye anılan fakir bir çoban yaşar. Bu Çoban Dede, sığırlarını Araç çayının ötesine geçiremediği için üzülür ve buraya bir köprü yapmaya karar verir. Bunun için günlerce ağaç keserek bunları danasıyla çayın en dar ve sığ yerine taşır. Ancak işi kolay değildir. Bir gün "Allahım, ne olur bana kolaylık sağla" diye dua eder. Allah da duasını kabul ederek ormandaki geyikleri onun emrine verir. Gece olunca geyikler, kesilen ağaçları çayın kıyısına taşır. Gündüz de Çoban Dede köprü işiyle uğraşır. Çoban Dede bir gün köprüyü bitirir. Köye bir de cami yapmak ister. Köy halkına cami için bir yer göstermelerini ister. Bir yer buldu-

ğunda caminin temellerini kazmaya başlar. Gece olunca geyikler, kum ve taşları taşıyarak meydana yığarlar. Sabah olunca köylüler bu duruma şaşırırlar. Çoban Dede'yi takip etmeye karar verirler. Çoban Dede köylünün niyetini anlar. Karısına, *"Köylüler benim işime mani olacaklar. Bizi gözetleyecekler. Eğer beni görürlerse bir daha buralarda duramam. Cami yapmak nasip olmayacak. Alıp başımı gideceğim. Kara danayı iki gün sonra ardıma sal, o benim yerimi bulur"* der. O gece köylüler, çobanı ve geyikleri görür. Böylece Çoban Dede'nin sırrı açığa çıkar. Bunun üzerine Çoban Dede, *"Evinizin sayısı yirmiye geçmesin"* diye beddua eder. Ertesi gün evden çıkar. Karısı iki gün bekledikten sonra kara danayı ardına salar. Kara dana çobanın izini takip ederek bir yerde durur. Çobanın öldüğü yerde bugün bir türbe vardır. Türbenin adı "Bahattin Gazi" olarak bilinir (http://www.sebinmedya.com/index.php?option=com_content&task=view&id=9379&Itemid=44).

Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinin Abdal Hasan köyünde bu köye ismini veren zatın, geyikleri koşum hayvanı olarak kullandığı söylenir. Hakkında anlatılanlara göre, Abdal Hasan geyiklere ağaç yükleyerek köye gelir. Köye gelirken köylüler onun öküzlerle ağaç taşıdığını sanırlar. Ancak yaklaşınca öküz sandıklarını hayvanların geyik olduğunu fark ederler ve Abdal Hasan'ın keramet sahibi bir kişi olduğunu anlarlar. Abdal Hasan'ın geyiklerle odun taşımaya bağlı olarak geyiklere kutsallık atfedilmekte ve boynuzları, özellikle kapı girişlerine asılarak buradan içeri kötülük girmesi engellenmektedir (Duru 1998: 49-52).

Giresun'da bulunan yatırlardan birisi "Boynuzlu Tekke" olarak anılmaktadır. Tekkede yatan zatın asıl adı Şeyh İdris'tir. Tekkeye halk arasında Boynuzlu Tekke denmesi ile ilgili bir de menkabe vardır. Tekke, Şeyhli mahallesindedir. Fakat tekke buraya yapılmadan önce 100 metre aşağıdaki Devletlü mahallesine yapılmak istenir. İnşaat için gerekli bütün malzemeler alınıp tekkenin yapımı için uygun bulunan yere yığılır. Ancak bir gün sonra bırakılan bütün malzemenin Şeyhli mahallesine, bugün tekkenin bulunduğu yere taşındığı görülür. Malzemeler tekrar Devletlü mahallesine taşınsa da ertesi günlerde aynı olaylar tekrarlanıp durur. Halk bu duruma bir türlü akıl sır erdiremez. Bir gece yeni gelinin biri dışarıyı izlerken geç saatte bir geyik sürüsü görülür. Sürüdeki geyikler boynuzlarıyla tekkenin malzemelerini götürmektedir. Görüldüklerini fark eden geyikler birden ortadan kaybolur, sır bozulur. Geyiklerden geriye sadece boynuzları kalır. Bu menkıbe nedeniyle tekkeye "Boynuzlu Tekke" adı verilmiştir (Düzgün 2009: 139). Bu efsane, diğer efsanelerden farklı olarak velinin hayatta iken geyiklerle kurduğu münasebeti anlatmaz, velinin yatırımını değiştirilmek istenmesi üzerine geyiklerin bu durumu nasıl engellediği anlatılır. Böyle olsa bile yatırda yatan zatın yaşamında geyiklere bir şekilde hükmettiği, diğer efsanelere dayanarak söylenebilir.

Geyiklerin Sütünü Sağan Veliler

Haklarında anlatılan efsanelere göre geyiklere binerek, yük taşıtarak onlara manevî bir nüfuzla hükmeden velilerden bazıları geyiklerin sütlerini sağarak velayetlerini ispat ederler.

Zile'nin Elitettek köyünde yatan "Elik Baba" hakkında anlatılara göre, Elik Baba eliklere (dağ keçisi, karaca), geyiklere manevi bir nüfuz ile hükmedermiş. Elikler yaylımdan döndüklerinde Baba onların sütlerini sağarmış. Buna dayanarak türbenin üst yanındaki kayalardan sütlerin kolayca akarak aşağıdaki havuza dolması için 30 cm. genişliğinde yollar açıldığı düşünülür. Hatta Elik Baba'nın soyunun geyik olduğuna inanılır (Öztelli 1976: 245-246).

Geyiklere dair anlatılan bir kısım efsanelerde de geyiklere hükmeden veli şahıslar kadındır. Bu kadınlar geyikleri ailelerinden gizlice sağlamak ve bunu sır olara saklamaktadırlar. Ancak onlar takip edilirler ve sırları açığa çıkar. Bu sırları açığa çıkaran, yani bu kadınların kerametlerini ortaya çıkaran kim olursa olsun, geyik sütünü sağan veliler tarafından çeşitli şekillerde beddua ugrar. Şayet beddua ugrama durumu yoksa geyik sağma şeklinde keramet gösteren veli, bu kerameti öğrenilince ortadan kaybolur. Bolu'nun Mengen ilçesine bağlı Ağcalar köyünde Sarıkızlar mahallesinde "Sarıkızlar Türbesi" vardır. Bu türbede yatan Sarıkız hakkında şu efsane anlatılmaktadır: Sarıkız devamlı bu mahalleye gelmekte, geyik sağarak sütünü yoksullara dağıtmaktadır. Sarıkız'ın her seher vakti kaybolması annesinin dikkatini çeker ve durumu babasına anlatır. Babası Sarıkız'ı takip eder, kızını geyik sağarken görür. Geyik, kızın babasını görür ve ürkerek süt teknesini devirir. Buna sinirlenen Sarıkız "Bu hayvanı ürküten kim? Eli kolu yana gelesice" diye beddua eder. Ancak geriye döndüğünde babasını taş kesilmiş bir şekilde görür. Daha sonra

dua ederek babasını normale çevirir. Ancak babası bu duruma kızar ve geyiği öldürür. Günümüzde türbede bulunan boynuzların o geyiğe ait olduğu söylenir. Bu efsaneye bağlı olarak geyiğin öldürülmesi günah sayılır (Durdurdu 2001: 118-119).

3. Yatırlarda Bulunan Geyik Boynuzunun İşlevi

Anadolu'nun birçok yerinde ve diğer Türk coğrafyalarında türbe ve yatırlarda geyik boynuzu olduğu bilinmektedir. Geyik boynuzlarının bu yatırlarda neden bulunduğu, yatırlarda yatan velilerin geyiklerle olan münasebetlerini anlatan efsanelerle cevaplandırılabilir. Hatta geyik boynuzları, buralarda yatan muhterem zatların nasıl velayet sahibi olduklarının delili nispetindedir. Geyik boynuzlarının yatırlarda bulunma nedenleri ve ziyaretler esnasında hastalık sağaltımı uygulamalarında kullanılmaları, geyiğin ve geyiğin münasebette bulunduğu velinin kutsiyeti ile ilgilidir.

Geyik boynuzu, yatırlarda daha ziyade hastalık sağaltımı için kullanılmaktadır. Geyik boynuzunun kültür tarihinde hastalık sağaltımında ecza olarak kullanıldığı çeşitli tablet ve kayıtlar aracılığıyla bilinmektedir (Cunbur 1982: 85). Ayrıca Türk kültüründe geyik boynuzunun nazara ve hastalıklara iyi geldiğine, bolluk, bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Bu nedenle Anadolu'nun birçok yerinde nazardan korunmak için evlerin duvarına geyik boynuzu asılır (Cunbur 1982: 85). Geyik boynuzu Anadolu'nun dışındaki Türk coğrafyasında da bu nedenle evlerinin duvarlarına asılır (Tavkul 1990: 319; Azerbaycan Folkloru Antologiyası VIII 2003: 89).

Geyik boynuzlarının yatırlarda

hastalıkların şifası için kullanılması hastalıkların şifasında etkili olacağı yaygındır. Bunun yanı sıra geyik boynuzunun her sene dökülerek yenilenmesi, yenilenmeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla geyik boynuzu ile hastanın temas etmesi, geyik boynuzunun bu yenilenme özelliğini hastaya naklederek hastanın iyileşmesini sağlayacaktır.

Temas büyüünde olduğu gibi “parça bütüne aittir” (Örnek 1988: 141-145) ilkesi düşünüldüğünde, geyiğin boynuzuna ait özellikler, yani yenilenme ve dolayısıyla ölümsüzlük, geyik için de geçerli bir özelliktir. Zira yatırların muhterem sahipleri velilerin geyikler aracılığıyla gösterdiği kerametlerin dışında, geyik cinsinin Türk kültüründe edindiği yer (bk. Cunbur 1982, Çağatay 1988, Karadavut 2007, Karadavut ve Yeşildal 2007), onun kutsal bir hayvan olarak algılandığını gösterir. Geyiğin kutsal bir varlık olarak algılanmasında “geyik boynuzu”nun bu simgesel anlamı da etkili olmalıdır. “Geyik” de “geyik boynuzu” gibi “yenilenme”yi ve “ölümsüzlük”ü temsil eder.

Geyik boynuzunun hastaya sıvazlama yoluyla sürülerek uygulanmasında, temas büyüü esastır (bk. Örnek 1988: 141-145). Temas büyüünde geyik boynuzu, hem geyiğin Türk kültüründeki yeri açısından hem de yatırda yatan muhterem zat ile olan bağlantısından dolayı kutsal bir nesne olarak algılanmaktadır. Kutsal

şahsiyetlere ait olan bu nesnelerin kutsallığının, hastalıkların şifasında etkili olacağı yaygındır. Bunun yanı sıra geyik boynuzunun her sene dökülerek yenilenmesi, yenilenmeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla geyik boynuzu ile hastanın temas etmesi, geyik boynuzunun bu yenilenme özelliğini hastaya naklederek hastanın iyileşmesini sağlayacaktır.

Temas büyüünde olduğu gibi “parça bütüne aittir” (Örnek 1988: 141-145) ilkesi düşünüldüğünde, geyiğin boynuzuna ait özellikler, yani yenilenme ve dolayısıyla ölümsüzlük, geyik için de geçerli bir özelliktir. Zira yatırların muhterem sahipleri velilerin geyikler aracılığıyla gösterdiği kerametlerin dışında, geyik cinsinin Türk kültüründe edindiği yer (bk. Cunbur 1982, Çağatay 1988, Karadavut 2007, Karadavut ve Yeşildal 2007), onun kutsal bir hayvan olarak algılandığını gösterir. Geyiğin kutsal bir varlık olarak algılanmasında “geyik boynuzu”nun bu simgesel anlamı da etkili olmalıdır. “Geyik” de “geyik boynuzu” gibi “yenilenme”yi ve “ölümsüzlük”ü temsil eder.

Geyik erken dönem Türk kültüründe bir kurban hayvanı olarak da bilinir. Bunda onun “ölümsüzlük”ün temsili olması etkili olmalıdır. Emel Esin’in Granet’ten aktardığına göre, av ve kurban ayinleri iç içe görünmektedir. Her avcının avı, aynı zamanda onun ongunu demektir. Avın ruhu avcıya geçmektedir. Hükümdarın geyik avlayarak geyiği kendi mensupları ile birlikte yemesi, onu atalarına kurban olarak takdim etmesi, geyiğin ruhunun onu yiyenlere geçeceği geyiğin ifade ettiği anlam ile ilgilidir. Bu anlam, geyiğin hükümdarın korusu ve sülalenin

mezarlığı olan kutlu Ala-tağ'da biten ölümsüzlük otunu yemesi ve ölümsüz olmasından doğmuştur (Esin 1978: 39-40). Bu ölümsüzlük otuna, onu geyiğin yemesinden dolayı Türkçede "sıgun otu" denmektedir (Esin 1978: 94). Geyiğin ölümsüzlük otunu yiyerek ölümsüz olması efsanesinde, Çin'in Taoizm inancının etkili olduğu düşünülmektedir (Esin 1978: 39-40, 49). Geyiğin erken dönem Türk kültürüne yansıyan bu kutsiyeti, Göktürk döneminde de vardır. Göktürk döneminde geyiğin hükümdar yışında (ormanlı dağ) yılda bir defa avlanıp Gök Tanrı'ya kurban edildiği bilinmektedir. Geyiğin ölümsüzlüğü temsil eden bir hayvan olarak Gök Tanrı'ya hükümdar tarafından takdimi, onun Gök Tanrı ile ilgisini de kurmaktadır. Göktürklerde kağan soyunun damgası da ölümsüzlük kuttundan dolayı geyik şeklindedir (Esin 1978: 95). Geyiğin Göktürlere kadar yansıyan "ölümsüzlük"ü temsil eden bir hayvan olmasından dolayı Tanrıya kurban olarak takdimi, İslamiyet'in kabulünden sonra Anadolu'da anlatılan efsanelere de yansımıştır. Bolu'nun Çilimli ilçesi Yukarıkaraköy köyünde bulunan "Şeyh Muslahaddin Kokabeli Türbesi" hakkında anlatılan efsane buna güzel bir örnektir. Türbe yanında "Geyik Yolu" diye adlandırılan bir yol vardır. Şeyh'in Ali isminde bir oğlu vardır. Hâlen yaşayan geleneğe göre köyden çocuklar et toplayarak yerlermiş. Ali de çocuklarla beraber et toplamaya gittiğinde köylü bütün çocuklara et vermiş, ama Ali'ye et vermeyi unutmuş. Ali eve gelip ağlamış, babasına olan biteni anlatmış. Şeyh Muslahaddin dua edip Allah'a yalvarınca Allah tarafından Geyik Yolu denilen yerden kurban edilmek üzere

biri dişi biri erkek iki geyik gelmiş. Şeyh, erkek geyiği kurban etmiş, dişisini ise geri göndermiş. Köyün fakirlerine haber vererek kestiği geyiğin etini dağıtmış. Türbedarın anlattığına göre Geyik Yolu ismini bu olaydan almıştır ve kesilen o geyiğin boynuzları çocukluğuna kadar eski türbede asılı duruyormuş (Durdu 2001: 123).

Geyik boynuzunun yatırlarda şifa için kullanımı, Türk kültüründe "yenilenme" ve "ölümsüzlük" simgesi olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak geyik boynuzunun evlerin kapılarına ve duvarlarına nazardan korunma, bolluk ve bereket getirme amacıyla asılmasının dışında, yatırlardan başka bir yerde hastalık sağaltımı için kullanılmaması, hastalık sağaltımı konusunda "geyik boynuzu" ve "yatırlar"ın "nesne" ve "mekân" ilişkisi kurması, "yatırların" da simgesel bir anlam taşıdığını göstermektedir. Yatırlar, "kutsal" ile temas etmeyi sağlayacak mekânlardan biridir. Diğer mekânlarda olduğu gibi yatırlar da bu yönüyle "merkez" rolünü üstlenir. Eliade'ye göre Tanrı yeryüzünde çeşitli varlık ve nesnelere (dağ, ağaç, su gibi) kendini gösterir. Bu varlıklar çeşitli özellikleriyle tanrısaldırlar. Tanrısalılıklarından dolayı da zaman zaman Tanrı'ya ulaşmada aracı pozisyonu üstlenirler (Bunun için bk. Eliade 2000: 355-370). Yatırlar da velilerin yaşadığı ve gömüldüğü yerler olarak kutsanırlar ve kutsal olmayan yerlerden ayrı tutulurlar (Eliade 2000: 358). Merkez simgeçiliğinde merkez olarak görülen diğer kutsal varlık ve mekânlarda olduğu gibi yatırlar da, kutsallıklarından dolayı insan ile Tanrı arasında aracı vazifesi yüklenirler.

"Yenilenme" ve "ölümsüzlük"ün

temsilini gördüğümüz geyik boynuzları bu kutsiyetlerinden dolayı, merkez simgelerinden biri ve dolayısıyla kutsal mekânlar olan yatır ve türbelerde muhafaza edilmekte ve hastalara şifa vermek için kullanılmaktadır. Üstelik bu kutsal mekânların kutsal sahipleri olan velilerin geyikler üzerine efsanelere yansıyan kerametleri de geyik boynuzlarının yatırlardaki varlığını meşru kılmaktadır.

Sonuç

Yatır ve türbelerde yatan veliler hakkında pek çok efsane anlatılır. Bu efsanelerin konusu, bu velilerin kutsiyetlerini ve velayetlerini gösteren kerametleridir. Bazı yatırların sahipleri hakkında anlatılan efsanelerde, bu yatırların sahipleri geyik donuna girerek ya da geyiğe değişik şekillerde (geyiği koşum hayvanı olarak kullanma, geyiğin sütünü sağma gibi) hükmederek keramet gösterirler. Bu yatırların kutsallığı, velilerin kerametlerinin anlatıldığı bu tarz efsanelerle katlanarak yüceltilir. Yatırlara yönelik yapılan bazı uygulamalar da bu efsaneler aracılığıyla anlamlı hâle gelir. Geyik boynuzlarının yatır ve türbelerde neden bulunduğu, buralardaki geyik boynuzlarının hastaların şifası için kullanılması bu yatırda yatan velilerin geyiklerle olan bağlantısını anlatan efsanelerle ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bazı yatırlarda geyik boynuzu bulunmasına rağmen, yatır sahibi velinin geyiklerle irtibatı olduğuna dair bir efsane yoktur ya da varsa bile unutulmuştur.

Geyik, Türk kültüründe evcil olmayan ve av hayvanı olarak kullanılan bir varlıktır. Bu hayvanı evcilleştirerek kendi hükmü altına alan insanlar ise toplum içerisinde olağanüstü ni-

teliklere sahip mistik şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetler, hayatlarında ve hatta öldükten sonra geyiklerle iç içe olmanın yanı sıra diğer bazı gösterdikleri kerametlerle kutsiyet sahibi olurlar ve mezarları yatırlaştırılır. Bu şekilde hayattayken veya öldükten sonra geyik donuna giren ve geyiklere değişik biçimlerde hükmeden velilerin yatırlarında bulunan geyik boynuzları, velilerin geyikler üzerine gösterdikleri kerametleri ispatlarcasına yatırlarda muhafaza edilmektedir.

Yatırlarda hastalık sağaltımı için kullanılan geyik boynuzlarının mevcudiyeti, yalnızca velilerin efsanelere yansıyan geyikler üzerine gösterdiği kerametleri veya geyiğin kutsiyeti ile ilgili değildir. Geyik boynuzunun yılda bir defa düşerek yerine yenisinin gelmesi, geyik boynuzu üzerine simgesel bir anlam yüklenmesine neden olmuştur; geyik boynuzu bu özelliğiyle “yenilenme”, “arınma” ve “yeniden doğuş”u temsil etmektedir. Dolayısıyla yatırları ziyaret eden hastaların geyik boynuzuyla sıvazlanarak tedavi edilmesinde, bu nesne üzerindeki kutsiyetin, yenilenme ve arınma özelliğinin hastaya yüklenerek iyileşeceğine dair inanış yatmaktadır.

Bu kutsal varlığa ait olan kutsal nesnenin ise “merkez”i temsil eden kutsal mekânlar olan yatırlarda bulunması ise tesadüfi değildir. Yatırları dua etme, dilekte bulunma, şifa arama gibi çeşitli nedenlerle ziyaret eden kişiler, Tanrı’ya kendilerinden daha yakın hissettikleri velilerin kutsal mekânlarına giderek, hastalıklarından arınacaklarına, dua ve dileklerinin kabul edileceğine inanmakta ve bunun için de çeşitli uygulamalar yapmaktadırlar. Zira ziyaret ettikleri

yatır ve türbeler, kendilerini Tanrı'ya ulaştıracak "tanrısal" ve "merkez" pozisyonundaki kutsal mekânlardır. Veliler hakkında anlatılan efsaneler de, velilerin geyiklere dair gösterdikleri kerametleri anlatan efsanelerde olduğu gibi, bu velilerin kutsiyet sahibi olmasında önemli pay sahibidir.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan Folkloru Antologiyası VIII kitab (Ağbaba Folkloru). Bakı: Seda Neşriyyatı, Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Dede Korkud Adına Folklor Elmi-Medenî Merkezi, 2003.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*. Ankara: Piramit Yayıncılık, 2004.
- Cunbur, Müjgan. "Folklorumuzda 'Geyik' Motifi Üzerine". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. Cilt Halk Edebiyatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 71-94, 1982.
- Çağatay, Saadet. "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1956* (2. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, ss. 153-177, 1988.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1999.
- Durdu, Aydın. "Abdal Hasan ve Abdal Hasan Türbesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar". *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1996*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 49-60, 1998.
- Durdu, Aydın. "Bolu İlinde Bulunan Türbeler Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.115-159, 2001.
- Düzgün, Ülkü Kara. "Giresun Adak yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 7* (Spring 2009): 133-153).
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2003.
- *Dinler Tarihine Giriş*. Çeviren: Lale Arslan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2000.
- Esin, Emel. *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş (Türk Kültürü El-Kitabı, II, Cild I/b'den Ayrı Basım)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Gökşen, Cengiz. "Giresun Efsaneleri". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1999.

- İnan, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Kalafat, Yaşar. *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2006.
- *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları Dedem Korkut Yukarı Eller*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2008.
- Karadavut, Zekeriya-Yeşildal, Ünsal-Yılmaz. "Anadolu-Türk Folklorunda Geyik", *Millî Folklor 76* (Kış 2007: 102-112).
- Katanov, H.F. *Tallap Alğan Pılığ Toğustarı- Hakas Folklorunun Paza Etnografyasının Teksleri*. Ankara: Türksoy Yayınları, 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988.
- Öztelli, Cahit. "Eski İnançların Bugünkü İzleri". *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, ss. 241-247, 1976.
- Radloff, Wilhelm. *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı*. Ankara: Ekav Yayınları, 1999.
- Tanyu, Hikmet. *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Elips Kitap, 2007.
- Tavkul, Ufuk. "Karaçay-Malkar Türklerinde Eski İnançlar". *Türk Kültürü* 325 (1990: 313-320).
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. "Anadolu Folklorunda Geyik". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- (K1) Şükriye Sucu, 70, okuma-yazması yok, Afyonkarahisar/Kayıhan (Hayranveli ocağı).
- (K2) Kazım Sucu, 75, ilköğretim, Afyonkarahisar/Kayıhan (Hayranveli ocağı).
- (K3) Esmâ Sarıkaya, 59, ilköğretim, Afyonkarahisar/Kayıhan.
- (K4) Emine Ergül, 68, okuma-yazması yok, Kütahya/Altıntaş/Akçaköy.
- (K5) Meryem Tokdemir, 59, ilköğretim, Afyonkarahisar/Seydiler.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <http://alacam.blogcu.com/alacam-da-bir-geyik-baba/7235055> (Erişim Tarihi: 17.11.2012)
- www.benlisultan.com/29-benlisultan-hazretleri-hakkındaki-bilgiler.html (Erişim Tarihi: 17.11.2012)